

Det siver skam stadigvæk fra pestbylden på Harboøre Tange

Grunt portræt af en bundkorrupt teknologi

Af Michael Frederik Wagner

For halvandet års tid siden ramte en særdeles ubehagelig nyhed den danske offentlighed. Det var en grim historie, som dog vakte bemærkelsesværdigt ringe opsigt i de danske medier, man må spørge sig selv hvorfor mon. Den alarmerende nyhed kom i en pressemeddelelse fra Region Midt, som i samarbejde med COWI havde undersøgt forureningstilstanden på kemifabrikken Cheminovas gamle fabriksgrund på Harboøre Tange. Hvad de fandt dengang ligger stadig og siver ud i vandmiljøet.

Kemifabrikken Cheminova blev grundlagt i Københavnsområdet i 1938, men var flyttet til Harboøre Tange fra Ballerup Måløv i 1953, da forureningen fra produktionen havde ført til så omfattende miljøproblemer i området med blandt andet truede drikkevandsboringer, at myndighedernes krav skabte alvorlige problemer for fabrikkens fortsatte eksistens. På den øde og forblæste vestkyst kunne man fortsætte produktionen af giftstoffer og slippe af med sit affald ved at hælde det i havet uden at være til gene for nogen, troede man. I 1961 var det etablerede fabriksområde på en oppumpet sandtange blevet for småt til den voksende produktion, og fabrikken blev flyttet til nye bygninger på halvøen Rønland i nærheden. Bygningerne på den gamle fabriksgrund blev fjernet og det forladte område behørigt hegnet ind, så uvedkommende ikke kunne trænge ind på stedet.

Undersøgelsen af den gamle fabriksgrund viste, at området var særdeles stærkt forurenet både på overfladen og i undergrunden. Der ligger her i dag 6 tons kviksølv og 15 tons pesticider, her af er de 12 tons Parathion, som er et mellemprodukt til fremstilling af insektbekæmpelsesmidlet Bladan. Virksomheden var førende på verdensmarkedet i forhandlingen af Parathion. Sprøjtemidlet Bladan er så giftigt, at det i dag er forbudt at anvende i fødevarerproduktion. Prisen for at rense hele området vil ligge på mellem 250-600 millioner kroner. Alt efter om man kun renser såkaldte hotspots med særligt koncentrerede høje giftmængder, eller om man renser al jorden ned i undergrunden. Region Midt kunne i sin pressemeddelelse konstatere, at der her var tale om en generationsforurening.

En generationsforurening er en massiv forurening, som har stået på over en lang række år. Der er lokaliseret i alt 10 steder med generationsforurening i Danmark. Tre af stederne ligger på Harboøre Tange og stammer fra kemifabrikken Cheminovas produktion af pesticider og bejdsemidler til korn. Det drejer sig udover den gamle fabriksgrund om Høfde 42 giftdepotet, hvor der efter tidligere oprensning ligger mindst samme mængde gift og den nuværende fabriksgrund på Rønland, som

mange steder også er stærkt forurenede med samme de gifte. Det er en dårlig fugl, som skider i egen rede, siger man. Det er i sandhed tilfældet her. Generationsforurening kan også forstås på en anden måde, som en alvorlig forureningstilstand der går i arv fra en generation til den næste generation. Cheminova har ligget og svinet intenst på Harboøre Tange i snart syv årtier.

Den gamle fabriksgrund var anlagt på oppumpet sand fra Nissum Bredning, som Kystdirektoratet venligst havde stillet til rådighed for Cheminova. I baggrunden Rønland med den nye fabrik, som åbnede i 1961, efter at de familier som oprindeligt boede på halvøen, var blevet fordrevet eller købt ud af kemivirksomheden.(Foto Cheminova).

Trods sagens alvor var det dog ikke en nyhed, der kunne hidse de landsdækkende nyhedsmedier synderligt op, så der kom næsten ingen omtale af sagen. Det var jo langtfra nogen nyhed, at Cheminova stod bag en voldsom forurening af hele området på Harboøre Tange, det har været erkendt i mange årtier. De regionale medier dækkede historien samvittighedsfuldt, mens ugebladet *Ingeniøren* som det eneste landsdækkende medie tog sagen op til grundig behandling. Herunder blev det konstateret, hvor heldigt det var, at det forurenede område var indhegnet og dermed afskærmet fra offentlig adgang. Ligeledes hed det sig, var det særdeles gunstigt at Cheminova på eget initiativ siden begyndelsen af 1980'erne har pumpet 80.000 m³ stærkt forurenede grundvand op

fra fabriksgrunden hvert år og rensset det sammen med sit øvrige spildevand, inden det blev udledt i Vesterhavet. Hvis man ikke gjorde dette, ville giftstofferne være vasket ud i Nissum Bredning og Knopper Enge med flere alvorlige miljømæssige skader til følge. Men hvorfor var fabrikken begyndt på dette kostbare oprensingsprojekt angiveligt af egen fri vilje, når man ellers altid hårdnakket havde kæmpet imod øgede omkostninger til bekæmpelse af egen forurening.

Da jeg læste om denne velsignede grundvandsboring, gik mine tanker tilbage til foråret 1982, hvor jeg var valgt ind i Konsistorium, som var det øverste ledende kollegiale organ på Aarhus Universitet. Det forholdt sig nemlig sådan, at Aarhus Universitet siden 1944 havde været den lykkelige indehaver af kemifabrikken, som lå og svinede på livet løs et eller andet stedovre i Vestjylland, mens universitetets forskning årligt blev støttet med et pænt beløb af Cheminovas overskud. Det havde længe helt ukritisk været opfattet som et rent guldæg og et fund for forskningen, men nu blæste der helt andre, mere miljøbevidste og kritiske vinde ind i det ellers så traditionsbundne Konsistorium. Her sad jeg i Studenterrådets delegation og samarbejdede med Cheminova-gruppen. Cheminova-gruppen bestod af nogle fagkritiske biologistuderende, som i flere år havde arbejdet med at indsamle og dokumentere kemivirksomhedens omfattende forurening. De var meget dygtige til at skabe offentlighed om sagen gennem høringer og pressearbejde.

Der var blevet etableret et kritisk flertal i Konsistorium, baseret på en alliance mellem et par dekaner, en del af lærernes og tap-personalets repræsentanter sammen med studenterrådets delegation. Vi tog hermed et radikalt opgør med den konservative erhvervspolitiske linje, som rektor og hans sykoferter hidtil havde håndhævet med fast hånd. Nemlig, at Cheminova som industrivirksomhed ikke skulle friste ringere konkurrencevilkår end det øvrige erhvervsliv, bare fordi universitetet ejede virksomheden. Vi anså det for en storstilet skandale, at et dansk universitet var ansvarlig for en massiv miljøforurening i den voldsomme skala, som vi havde fået rigelig dokumentation for gennem Cheminova-gruppens vellykkede indsats for at skabe viden om forureningen.

Det førte til at vi i Konsistorium fik sat en kritisk jurist og en teknikumingeniør ind i Forskningsfondens bestyrelse. Samtidig henstillede vi til bestyrelsen, at kræve en redegørelse fra direktionen for fabrikkens produktion og affaldsstoffer siden 1953, hvor var affaldsstofferne i tidens løb blevet af. Virksomheden strittede imod, det bedste den havde lært og rektor bakkede direktionen op. Siden da har det været en årelang og hårdnakket kamp for myndighederne at få kemivirksomheden, der i øvrigt blev solgt til en amerikansk pengetank i 2015 for et to cifret milliardbeløb, til at gøre en seriøs indsats mod sit eget miljøsvineri. Det var således ikke udtryk for virksomhedens gode vilje og eget initiativ at pumpe grundvand op på den gamle fabriksgrund og rense det, inden det blev udledt i Vesterhavet. Vi var kommet efter dem. Der har siden været gjort meget for at rydde op i forureningen og reducere udslip af kemikalier til miljøet. Men at der stadigvæk mangler meget, vidner den seneste verserende miljö sag fra Region Midt endnu en gang om.

Hele historien om denne succesfulde dansk kemifabrik og virksomhedens konsekvente brug af naturen som losseplads for affald fra produktionen af plante- og insektgifte kan man læse om i et omfattende værk skrevet af Limfjordsaktivisten Jens Østergaard og grundlæggeren af Cheminova-gruppen Flemming Højgaard Madsen. Fortællingen drejer sig om tre centrale aktører i dramaet. Skurken er kemifabrikken Cheminova ejet af Aarhus Universitet og med et alenlangt synderegister på samvittigheden. Helten er Åge Hansen kaldet Rav-Åge, en kystfisker fra Thyborøn som allerede

i slutningen af 1950'erne fik øjnene op for den massive forurening og ødelæggelse af miljøet, kemifabrikken præsterede gennem sin virksomhed på Harboøre Tange, og ene mand tog kampen op mod uvæsenet. Cheminova-gruppen repræsenterer den miljøbevidste politiske aktivist, der for alvor får tingene til at ske gennem sin virksomhed. Den retfærdige fortæller i skikkelse af grundlæggeren af den fagkritiske studentergruppe er Flemming Højgaard Madsen, som har fastholdt sit venskab med Rav-Åge gennem alle årene. Bogen er blevet til på opfordring fra Rav-Åge, som ønskede beretningen nedskrevet, så fremtidige generationer kunne tage ved lære af det, der skete dengang.

Bogen rummer flere historiske vinkler Cheminova-affæren. Indledningen er en pastorale, hvor livet på Harboøre Tange beskrives før moderniteten brød igennem. Det barske og stræbsomme liv i et med naturen ved kystfiskeriet i Limfjorden og i Vesterhavet var farligt, men kunne også være givende, når naturen viste sig gavmild overfor fiskeriet. Moderniseringen af fiskeriet med motorisering og dæksbåde gav yderligere fortjeneste til fiskerne. Så træder skurken ind på scenen i form af den kemiske industri og den produktion af kemiske sprøjtemidler, som skaber grundlaget for en helt anden slags landbrug end den traditionelle jorddyrkning. Den teknologihistoriske udvikling af den organiske industri og Cheminovas tidlige virksomhedshistorie bliver skildret i de følgende kapitler. Virksomhedshistorien starter i 1938, da den dynamiske kemiingeniør Gunnar Andreasen grundlægger virksomheden i Gladsaxe og siden flytter den til Måløv for derefter at tage springet til Harboøre Tange i 1953 på grund af de omfattende og massive forureningsproblemer, som virksomheden skabte for sine omgivelser. Uendeligt langt væk fra alting helt ude på den yderste vestkyst gik man så i gang med at producere og svine på livet løs. Havet sletter som bekendt alle spor.

Virksomheden blev taget vel imod med åbne arme i lokalsamfundet. Fabrikkens ankomst indvarslede omsider det moderne industrisamfund med fast arbejde og gode lønninger i denne udkant. Der var ingen som interesserede sig for virksomhedens forhistorie i Ballerup-Måløv og de massive forureningsproblemer, den havde skabt i dette område. Kun Sundhedsstyrelsen slog sig i tøjret, men blev hurtigt vist på plads af de dygtige jurister på Aarhus Universitet, som vidste hvad der skulle gøres overfor myndighederne. Effekten af fabrikkens miljøskadelige virksomhed viste sig hurtigt. Stanken fra produktionen var ulidelig for omgivelserne og de fisk som blev fanget langs kysten var aldeles uspiselige. De stank så fælt, at stegepanden måtte kasseres, når fisken var blevet stegt, da den ikke lod sig gøre ren. Søfugle og fisk blev fundet døde i stort tal og sådan blev det ved i årene der kom. Kystfisker Åge Hansen var vidne til det hele og begyndte at tale om de problemer Cheminova skabte for det omgivende miljø. Det blev han ikke synderligt populær på at tale om i lokalsamfundet. Her lod man sig længe spise af med den sikre beskæftigelse og de gode lønninger som virksomheden førte med sig. Derfor var man villige til at bagatellisere problemerne, men det gik de ikke væk af. Rav-Åge blev anset for at være en kværvulant, der skadede lokalsamfundet med sit evindelige brokkeri, men han fortsatte stædigt med at fremføre sin kritik af Cheminovas miljøødelæggende adfærd.

I juni 1978 kommer der endelig et gennembrud i miljø sagen, som både får offentligheden og de ansvarlige myndigheder til at vågne op og stille kritiske spørgsmål til Cheminovas adfærd. Anledningen er endnu et af mange 'hovsa-udslip' med giftstoffer fra Cheminova, som førte til en massiv fiske- og fugledød. Det blev opdaget af et par unge biologer, som befandt sig i området, hvor de indsamlede flere hundrede døde søfugle og fandt døde fisk i massevis. De indberettede fundet til Miljøstyrelsen og det kom til offentlighedens kendskab, da aviserne begyndte at skrive om

sagen. Dermed rullede sagen om miljøskandalen på Harboøre Tange for alvor, det har den gjort lige siden da med skrappe pålæg fra miljømyndighederne, halvhjertede miljøforanstaltninger fra Cheminovas side, kostbare oprydninger for statens regning i giftdepoterne og med fortsat forurening og udsivning af miljøgifte frem til i dag. Det er en udvikling man kan følge nøje i det kapitel i bogen som indeholder en tidslinje for fabrikkens samlede forureningshistorie siden etableringen i 1938. Det er ganske foruroligende læsning.

Rav-Åge fik oprejsning i lokalsamfundet for sin mangeårige kamp og besøg af dronning Ingrid med hofdamer i sit ravmuseum. Og kronen på værket som anerkendelse af hans mangeårige stædige kamp mod overmagten kom i 1995, da han blev tildelt et ridderkors og kom i audiens hos dronning Margrethe. Aarhus Universitet slap af med sin pestbyld ved salget af fabrikken i 2015, men skammen kan aldrig udtvættes. Befolkningen og naturen på Harboøre Tange lever stadig med udsivningen af giften fra depoterne. Politikerne kræver nu konkret handling, bod og bedring og en mindre del af pengene til oprensningen er blevet sat af på finansloven for 2021. Samtidig har Aarhus Universitets Forskningsfond doneret halvdelen af beløbet på 125 millioner kroner til oprensning af hofde 42 depotet. Lidt af en julegave må man sige efter så mange års laden stå til. Det rækker forhåbentlig til mere end en pletrensning. Vi får se om det endelig vil kunne løse problemet i hvert fald på et af de tre forurenede steder. Man har da lov til at håbe, men man kan have sine berettigede tvivl. Der mangler stadigvæk foranstaltninger for den gamle fabriksgrund og for fabriksområdet på Rønland som helhed. Det siver skam stadig fra pestbylden på Harboøre Tange.

Jens Østergaard, Flemming Højgaard Madsen: *Fisk kan ikke tale. En fiskers kamp mod Cheminovas forurening*. Rebild, 2017. Forlaget Rebild. Kr. 298.